

utopies que han exercit també papers ideològics. Però l'ésser humà necessita això. Per tant, quan nosaltres ho suprimim, suprimim una pràctica milenària antropològica. Malraux ens ho ha ensenyat així i, a més, hi ha coses que s'aguanten amb la filosofia analítica, amb el neopositivisme, amb l'obra de Wittgenstein; hi ha coses que s'aguanten, però la resta se n'ha anat en orris. I aquesta és la situació en la qual ens trobem. Com continuar a partir d'ara?

LA CATALANITZACIÓ DE L'ENSENYAMENT

Jordi Gall i Herrera*

El document de l'Institut d'Estudis Catalans ens diu que el problema de la catalanització dels sistemes d'ensenyament té una estreta relació amb uns altres dos problemes: la qualitat de la docència i la crisi de les humanitats. Estic totalment d'acord amb aquesta afirmació i demano que es tingui present d'una manera constant en llegir el que segueix.

El document esmentat fa, immediatament després, unes observacions sobre «l'absoluta prioritat —diu literalment— de la possessió de la llengua en relació amb qualsevol altre saber». És difícil, en aquest punt, dir alguna cosa que no hagi estat dita ja; però, pel que sembla, hi ha temes en què la reiteració es fa necessària. Bé, així doncs, em sembla que la meua feina és essencialment glossar i reiterar.

Deixaré de banda, o tractaré molt marginalment, alguns aspectes del document de l'Institut, en particular els aspectes legals, els quals, en darrer terme, des del punt de vista d'aquesta Societat, són contingents i circumstancials, i em fixaré en altres aspectes que, em sembla, van més a fons.

Potser alguns de vostès pensaran que parlo més de llengua que d'ensenyament i és veritat, però em penso que és essencial veure els problemes lingüístics de la llengua catalana per poder reflectir-los després i veure què s'ha de fer en l'ensenyament.

Dividiré la meua dissertació en tres parts. Primer, la llengua com a signe d'identitat de Catalunya; una segona part que titularé Els Clàssics del segle XX i una tercera que he titulat La llengua, trampolí cap al futur.

Els catalans no som l'únic poble d'aquest món que manté relacions, més o menys conflictives, amb pobles veïns. De vegades, amb pobles ocupants de més potència. Aquest tipus de relació entre dos pobles que conviuen en un mateix estat i que tenen un pes específic molt diferent dificulta la convivència pacífica i comporta, d'una manera més o menys conscient, polítiques de dominació o d'assimilació. Ara bé, a mi em sembla que seria difícil trobar, en l'enorme varietat i en el ventall dels pobles que es troben en situacions d'aquesta mena, algun altre poble per al qual el signe d'identitat gràcies al qual ha mantingut la seva personalitat hagi estat, precisament, la llengua.

* Intervenció de l'autor feta el 13 de novembre de 1993.

Prendré com a punt de comparació dos exemples bastant evidents i clars: el poble irlandès i el poble jueu. Tots dos han aconseguit una plena sobirania en aquest segle XX. L'han aconseguida abans de la caiguda del mur, evidentment; és a dir, abans d'aquesta situació pre-balcànica. Per tant, no podem assimilar la independència d'aquests pobles —la del poble irlandès o la del poble jueu—, de cap manera, al conjunt de moviments nacionalistes que en aquests moments tenen lloc en el centre i l'est d'Europa. Al revés, la independència d'aquells estats va ser obtinguda en uns moments en els quals el dret a l'existència dels estats nació, en darrer terme de tipus jacobí —com el que encara tenim nosaltres amb unes certes matisacions—, era absolutament indiscutit i no es podien pensar, com actualment es comencen a pensar, algunes formes o alguns tipus d'estructura de dret internacional diferents: Comunitat Europea, Europa de les regions, etc.

Ara bé, ni en el cas irlandès ni en el cas jueu el signe d'identitat fonamental no va ser la llengua. Simplement ho constato i penso que no és el lloc de fer un intent d'anàlisi de quins van ser els signes d'identitat d'aquests pobles. Repeteixo que ho constato. I ampliant el camp comprovo fins a quin punt és un fet singular, singularíssim, que el nostre títol i el nostre signe fonamental d'identitat, a partir de mitjans del segle XIX i fins avui, hagi estat la llengua.

Podríem argumentar *a contrario*, al revés. Precisament la llengua és allò nostre, de la nostra identitat, que el poble hegemònic de l'Estat espanyol tolera menys —i dic menys per no dir gens. Que *saquemos panes de las piedras* ja els va bé perquè així ens han pogut enviar excedents demogràfics d'estructures socials pre-modernes que han après la tècnica de *sacar panes de las piedras*. Els va bé que hàgim sabut dur correctament els comptes de la nostra pobresa ben administrada —perquè Catalunya és un país pobre— perquè saben, i ho saben com a mínim des de Gaspar de Remisa, a començaments del segle XIX —i potser abans—, que sempre trobaran un català que anirà a portar els comptes de l'Estat espanyol. Però hi ha un fet que els treu de polleguera: que parlem català —i que consti que això que lleigeixo va ser escrit abans que sortís tota aquella problemàtica de l'ABC. No té res a veure amb allò. I podria aportar encara un altre detall d'encara no fa quinze dies. Un fet que va passar a Durango, al País Basc. Va ser un detall que no vaig viure directament, però me'l va explicar un català que hi vivia: la indignació del cap de compres d'una empresa important perquè el venedor català, vist que hi havia unes discrepàncies o uns detalls per resoldre, va telefonar en català a la seva central de Barcelona. Simplement, indignació: «*Con mi teléfono!*» Aquesta era l'expressió: «*Con mi teléfono, hablaba en catalán*», a Durango, al País Basc.

Jo no sé si els catalans en són prou conscients, d'aquest rebuig, que és un rebuig visceral que es prestaria a unes reflexions que ara no és el moment de desenvolupar. Però voldria recordar un altre fet recent, simplement per ajudar-nos a prendre la mesura de la realitat. Quan es va entronitzar el nou rei de Bèlgica, aquest no sols va parlar en flamenc i en francès, que són llengües que es reparteixen d'una manera bastant equilibrada pels dominis lingüístics de l'Estat belga, sinó que va parlar en alemany, que és la llengua oficial d'una part de la població que no passa de l'1% del total de la població belga. Què passaria si des de Catalunya demanéssim —cosa que jo penso, amb sentit comú, que és d'una lògica absoluta i total— que la llengua d'aproximadament una sisena part de la població de l'Estat fos obli-

gatòria a nivell de l'Estat espanyol, si més no a l'ensenyament secundari? Què passaria? Simplement imaginem-ho.

Per a la majoria dels ciutadans de l'Estat el català és una espècie d'anomalia tolerable, potser, però sempre molesta; o bé és un residu folklòric que cal absorbir o conservar en formol; en tot cas, quelcom que trenca una concepció simplista d'una Espanya que no sé pas si existeix.

Per què deu ser —i faig la pregunta i no hi tinc resposta— que és precisament la llengua el que els molesta tant? Simplement per intentar aproximar-m'hi, tot i que ja dic que no hi tinc resposta, em serviré, de nou, de la comparació amb jueus i irlandesos, i diria que el fet que la llengua sigui el nostre signe essencial d'identitat —el nostre signe i el nostre títol d'identitat— és a la vegada la manifestació d'una debilitat i la manifestació d'una força.

D'una debilitat: Catalunya no té, evidentment, aquella qualitat que anomenaré, per simplificar, robustesa de caràcter, i que distingeix immediatament un anglès d'un irlandès. Que Bernard Shaw és irlandès no ho pot dissimular, encara que no *exerceixi*, com aquell fabricant català dels anys quaranta a Madrid al qual li van preguntar: «¿Usted es catalán?» I va contestar: «Sí; pero no ejerzo». I, malauradament, potser molts catalans d'avui dia diuen el mateix, o ho deixen suposar.

No podem deixar de reconèixer que en la nostra actitud col·lectiva davant el poble hegemònic de l'Estat hi ha un component important i alarmant de debilitat, de subjecció, potser producte de llargs segles de submissió. Acotem excessivament el cap. És un fet que caldria estudiar a fons i que aquí, evidentment, no té cabuda. Jo no sé per què, però tinc la sensació que un irlandès, per pobre, emigrant i desgraciat que sigui, sempre se sentirà, en el fons, superior a un anglès; però em penso que no passa així amb un català davant d'un taxista o d'un revisor de tren castellà. Aquesta manca d'autoafirmació —i la història em penso que ens ensenya que quan volem autoafirmar-nos, en general, ho fem malament, fora d'hora i amb un cert component d'histerisme— per mi és, evidentment, una debilitat. I amb els jueus podríem fer la mateixa comparació. Un jueu sempre ho és i sap que ho és i se sent o solidari o traïdor —o sigui, se sap traïdor envers els seus. És en aquest aspecte més fort que nosaltres. Nosaltres portem a sobre un defecte terrible: ens deixem rosegar per l'enveja, i una i altra vegada, al llarg de la nostra història, hem anat a recórrer al poble hegemònic perquè vingui a aixafar el nostre veí, el nostre propi germà. Aquest és l'aspecte negatiu: la debilitat.

Però que la llengua sigui el nostre signe d'identitat més característic té un aspecte positiu que per mi és més important. Mantinc com a rerefons aquesta comparació amb el poble irlandès o amb el poble jueu i crec que podem afirmar que el fet d'haver donat, inconscientment o semiinconscientment, una prioritat a la llengua és la demostració que som un poble eminentment civilitzat, universal i humanista. La llengua és la suprema expressió de l'esperit i nosaltres som solidaris els uns envers els altres, malgrat tot, per quelcom molt subtil que és un esperit que es tradueix en una llengua. No hem sobreviscut perquè siguem més durs i més caparruts, com és ara els irlandesos, o més aferrats a unes tradicions o a unes conviccions, ni perquè tinguem, més o menys conscient, la idea que som un poble perseguit i escollit que a la llarga triomfarà, com sembla que tenen els jueus. Jo crec que existim perquè som més civilit-

zats que els nostres veïns; perquè hem acceptat mestissatges i no hem tingut manies a l'hora d'assimilar altres pobles. Aquell joc intuït per Vicens Vives entre el reducte muntanyenc i el corredor de plàstics receptiu de la costa ha funcionat secularment, ha creat un esperit; ha creat una manera de ser que s'ha manifestat específicament en la llengua. I recentment, a principis de segle, ha funcionat a la perfecció en la creació del català modern actual.

Tornant a fer una anàlisi una mica comparativa, jo diria que el fenomen Fabra —per donar-hi un nom, ja sabem que no és Fabra tot sol— és únic en la història recent que ens és donada a conèixer. No hi ha cap altre exemple de conjunció entre un nucli irreductible tradicional, amb una capacitat d'innovació i adaptació a les circumstàncies del moment i unes possibilitats d'evolució futura, com el de la revolució lingüística que van fer Fabra i la seva gent al primer terç d'aquest segle; una revolució pacífica i fecunda els efectes de la qual no hauríem de deixar-nos perdre, i aquí, automàticament, crec que podeu pensar que em refereixo a l'ensenyament.

Resumeixo aquest primer punt: la llengua és el signe i el títol més vistent de la nostra personalitat. Aquest fet comporta unes certes debilitats en altres camps, però és el signe, sobretot, d'una solidesa cívica i civilitzada i dinàmica que s'ha manifestat històricament, sobretot en la normalització lingüística de començaments de segle.

Segon punt: els clàssics del segle XX. Un dels punts fonamentals de l'ensenyament a Catalunya és la possessió de la llengua. Intentaré comentar aquesta expressió del document de l'Institut. Catalunya, com qualsevol altra pàtria terrenal, és una realitat històrica, canviant, i admeto com a elements determinants d'un canvi històric tres factors: els condicionaments del passat, l'atzar i la voluntat humana.

Sobre l'atzar, no hi tenim res a fer. Les coses que ens vénen per atzar, ens vénen i les hem d'entomar. Però pel que fa als condicionaments del passat i la voluntat humana, hi tenim alguna cosa a fer. Almenys podem intentar conèixer els condicionaments del passat o podem ignorar-los deliberadament. I amb vista al futur, és evident que podem actuar conscientment. Jo crec que posseir la llengua, com demana el document de l'Institut, amb projecció cap al futur, exigeix aquesta assimilació conscient del passat i diria que, al meu entendre, l'enemic més important no són les limitacions legals, per importants que siguin, sinó els factors interns que ens afecten d'una manera especial a nosaltres, però també tot això que, amb una certa imprecisió, anomenem civilització occidental o països desenvolupats.

Són molts factors, molt imbricats; tota aproximació a explicar-los em penso que ha de ser molt esquemàtica i incompleta, però potser es poden destriar algunes línies de força. Jo en voldria marcar una: la nostra societat no té gruix. Josep Pla utilitzava la paraula *prim* i la paraula *gruix* per referir-se als autors que tenen consistència o que no en tenen. Aquest gruix vol dir consistència. La nostra societat no té gruix perquè hi ha una cosa que és «ara, aquí, jo» que ocupa una extensió i una intensitat excessiva en la nostra vida.

Oblidem que no té gruix un «ara» que desconeixi el passat que l'ha fet possible i que no es projecti cap al futur; que no té gruix un «aquí» que no té en compte el que està passant a la resta de l'Estat i a tota la civilització europea i a tot el món sencer, i que no té gruix un «jo» exacerbant, insolidari; una espècie d'individualisme que sembla triomfant i potser només és

suïcida després de l'aparent caiguda del que foren grans ideals i utopies que, de vegades, han estat substituïdes per unes falses o molt pobres solidaritats.

Aquesta situació, que és general a tota la nostra civilització, s'agreuja en el nostre cas perquè, per motius històrics obvis, som molt més propensos que altres pobles a malaurades ruptures generacionals. Són unes ruptures que ens capolen i que ens empobreixen. Evitar-ne ara una altra crec que és un primer punt, un punt essencial que cal tenir present. Hem de tenir clar que una llengua, com tota adquisició històrica, és un llegat del passat i que és provisional i que el seu futur és imprevisible. No hauríem de permetre, però, que la continuïtat imprevisible i incerta de la nostra vida col·lectiva i de la nostra llengua, que n'és títol i signe eminent, tingui lloc en una situació de pobresa per ignorància i per ruptura amb el passat.

Em sembla clar que en el contínuum de la història hi ha situacions i èpoques d'una certa discontinuïtat i de canvis ràpids i èpoques d'estabilitat, en la pobresa o en la riquesa espiritual. Potser en el moment actual som en una xarnera de ruptura i de canvi, després d'una època d'estabilitat, de gran riquesa espiritual.

Per dir-ho en poques paraules: la Catalunya que hom anomena noucentista i la seva continuïtat amb avantguardismes, o el que vulgueu, s'està acabant d'acabar. Foix, Manent, Garcès per donar tres noms. Si això és així, aquest fet és una raó afegida, una raó més apressant per treballar a fons aquest període. Aquests que he citat i tants d'altres ja són i no poden deixar de ser els nostres clàssics, igual que Desclot o Ausiàs Marc. La continuïtat de la llengua catalana com a llengua de cultura depèn de la capacitat d'assimilar aquesta gent com a clàssics; és a dir, com una gent del passat que —i aquesta és la funció, crec jo, del clàssic— encara ens poden dir coses noves i suggerir camins amb vista al futur. Dit d'una altra manera: que són interessants per ells mateixos. I em penso que una de les funcions, de les quals no pot prescindir l'escola, és intentar que les generacions futures assimilïn, facin seu allò que encara no és seu, perquè encara no són res.

I aquí voldria fer una precisió: em penso que no ens hem de deixar endur pel miratge de la prioritat o l'exclusivitat del polític i de la història externa. És evident que l'entrada de Franco a Barcelona va ser un cop molt fort; la derrota de la guerra va ser un cop molt fort. Però la difícil postguerra no solament no va comportar una ruptura en profunditat amb el passat, sinó que va consolidar les conquestes del primer terç de segle i molt especialment la conquesta de la llengua.

El fet que a partir de la segona meitat dels anys quaranta la cautelosa i incipient publicació catalana es fes —malgrat alguns intents de tornar a l'anarquia prefabricada— en el català d'un *rojo-separatista* exiliat és la més gran victòria que Catalunya ha tingut sobre la dictadura franquista; de fet, és la victòria de la Catalunya renaixent, de la Catalunya de la Mancomunitat i de la primera Generalitat contra alguna cosa que potser anava més enllà de l'avatar de la dictadura. L'afirmació de les persones dels anys quaranta que es van decidir a publicar, amb totes les dificultats que hi havia en aquells moments, en el català de Fabra, és l'afirmació que crec que en els anys noranta no podem permetre'ns el luxe de deixar perdre.

Tercer punt: Llengua, trampolí vers el futur. Com veieu, la meua tesi essencial és que cal estudiar aquestes generacions. Cap als anys seixanta, per exemple, hi ha uns canvis molt im-

portants i cal estudiar aquestes generacions com a passades. Això ens allibera automàticament de qualsevol perill de convertir-nos en uns nostàlgics, en uns *laudatores temporis acti*, ens allibera del *cualquier tiempo pasado fue mejor* i de dependències i servituds, quant al passat. El passat és passat. El català de Fabra és un monument imposant, que perdura, que és interessant per ell mateix, que pot ser fructífer amb vista al futur, com ho és Pobleu i com ho és la Rambla. No en podem prescindir si no volem que en la nostra cultura hi hagi una regressió brutal. No podem ignorar-lo, com no podem ignorar la Rambla o no podem ignorar Pobleu. Són fets vivents del passat perquè condicionen el futur.

Cal intentar conèixer aquesta nostra llengua en aquest passat, amb un esforç màxim d'imparcialitat i d'objectivitat. Ja sabem que l'objectivitat és un ideal inassolible i que la imparcialitat implica un esforç enorme de supressió de les nostres inevitables preferències personals. I en aquest punt jo voldria dir que, sobretot dels anys seixanta ençà, aquest esforç d'objectivitat i d'imparcialitat ha estat molt inferior al que hauria estat desitjable. La història de Catalunya, la història de la cultura i de la llengua catalana, ha estat moltes vegades instrumentalitzada. Hi ha hagut massa gent que s'ha servit de Catalunya en lloc de servir Catalunya. Falsificació de la història recent? Sí. Mala voluntat expressa? No sóc qui per judicar-ho, però sí que afirmo que tota la història, i d'una manera especial la història de la cultura, ha quedat excessivament subordinada a lluites polítiques i a utopies ideològiques. En funció d'un futur desitjat o previst, és evident que podem fer que el passat digui el que vulguem. El resultat ha estat un empobriment, i per adonar-se'n només cal mirar els llibres de COU de català, amb les excepcions honroses i parcials, que també n'hi ha. També he de dir que d'uns anys ençà sembla que hi ha una reacció important —sobretot des que aquestes ideologies de caràcter més aviat brutal han desaparegut— contra aquesta situació, que és palesa en treballs seriosos; molta gent ha retornat a camins raonables de sentit comú, que són els de l'esforç; per l'objectivitat i per la imparcialitat en el treball seriós capaç de prescindir de l'«ara, jo, aquí» i d'obsessions de vegades partidistes i d'instrumentalitzacions. Però tot plegat potser encara resulta inconnex i insuficient.

Les coses podien haver estat d'una altra manera? És molt probable que no. Intento explicar, no atacar res ni ningú, ni justificar res ni ningú. Hem assistit i, de fet, estem assistint a un doble part. Un part particular nostre, que és el del trànsit del darrer franquisme al règim actual, i un part més general, que és la crisi de la civilització a la qual pertanyem. Aquesta crisi, que en el vessant econòmic sembla que ara es desperta, jo la poso a finals dels anys seixanta i la faig coincidir molt amb el maig del 68 de París, perquè crisi vol dir preses de decisió que trenquen sistemes establerts. Aquesta conjunció d'aquest doble part i d'aquest dia a dia que se'ns menja, o que se us menja a tots —jo tinc ja la sort d'estar jubilat— porta excessivament a l'immediatisme: Constitució, Estatut, competències, renovació, creixement, ruptures culturals. Potser hem oblidat coses elementals; per exemple, Catalunya existia abans de l'actual Constitució i de l'actual Estatut i no hi ha motius perquè Catalunya no continuï existint, àdhuc en el cas que aquesta Constitució i aquest Estatut no siguin més que unes línies en un llibre de text dels alumnes que estudien. Penso que cal mirar les coses amb una certa perspectiva. I no estic en contra de la Constitució ni de l'Estatut. Evidentment,

---

són els instruments que hi ha, però Catalunya està per sobre d'ells. Hem oblidat aquestes coses, és a dir, el dia a dia se'ns menja i fa que no pensem prou o amb prou perspectiva. Penso que sense moure'ns dels límits de l'essència de la democràcia i àdhuc de la Constitució i de l'Estatut actuals no hi ha cap motiu perquè les condicions polítiques puguin variar molt en la seva aplicació pràctica, però —i això és molt més important— no podem oblidar que els polítics, en un món democràtic, i potser en tota mena de mons, no ho poden fer tot, sinó que estan limitats i condicionats per la voluntat de la gent i, en darrer terme, és d'aquesta voluntat de què depèn tot.